

Володимир МИЦЬКО

АКСІОПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

Стаття містить аналіз результатів емпіричного дослідження аксіопсихологічних чинників особистісно-професійного становлення майбутніх психологів. Підтверджено припущення, що професійна підготовка у ВНЗ зумовлює полімотивовану структурно-динамічну трансформацію особистості студента-психолога через актуалізацію його суб'єктних властивостей і екстеріоризацію сутнісних духовних інтенцій у напрямі становлення ціннісно-сислової сфери, релевантної вимогам професійної діяльності.

Ключові слова: аксіопсихіка, професійний аксіогенез, ціннісно-сислова сфера, особистісно-професійне становлення, професійна підготовка, суб'єктні властивості, цінності, смисложиттєві орієнтації.

Постановка проблеми. Аналіз проблем, що існують у діяльності психологів, підводить нас до висновку про необхідність оптимізації їхньої професійної освіти, що супроводжується розвитком особистісної готовності майбутніх фахівців до розв'язання завдань у просвітницькій, корекційно-розвивальній, психодіагностичній і профілактичній сферах. Становлення такої готовності залежить від особливостей розвитку ціннісно-сислової сфери (аксіогенезу) особистості та її професійного самосприйняття. Адже тільки зінтегрована й згармонізована ціннісно-сислова свідомість психолога дає змогу йому стати повновладним суб'єктом життєздійснення і професійної само-реалізації.

Виправити становище у царині ставлення до психологічного супроводу навчально-виховного процесу можуть і орієнтовані психолого-педагогічні дослідження. З цією метою важливо виробити об'єктивні критерії ефективності професійної психологічної діяльності, виокремити складові професійної компетентності, забезпечити повноту спектру і гармонійності ціннісно-сислової сфери та відповідність особистісних властивостей психолога професійним вимогам, стимулювати мотивацію до вдосконалення професійних умінь ще на етапі навчання у ВНЗ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З урахуванням вищезазначеної проблематики, дослідження у галузі педагогічної психології головно зорієнтовані на створення нормативної професіографічної моделі психолога з чіткими етико-нормативними координатами й особистісною відповідальністю за результати майбутньої діяльності (Г. Абрамова, О. Белобрикіна, О. Бондаренко, О. Дмитренко, І. Дубровіна, М. Єгорова, А. Марголіс, В. Панок, І. Тимошук); вивчення індивідуально-типологічних властивостей особистості, що визначають ефективність професійного становлення і спрямованості у психологів (Ж. Вірна, В. Потапова, Я. Чаплак, Л. Чуніхіна,); розкриття чинників формування професійно значущих рис майбутніх психологів (Т. Буякас, Х. Дмитерко-Карабин, О. Дмитренко, І. Дружиніна, О. Міненко, О. Подолянук, Н. Чепелева); професійної самосвідомості (А. Самолова, Н. Шевченко) та розвитку рефлексивних умінь як визначального чинника професійної ефективності (І. Андрійчук, М. Бадалова, І. Мельничук); формування професійних мисленневих умінь студентів-психологів під час навчання у ВНЗ (О. Кондрашихіна, Н. Литовченко, Н. Локалова, Н. Пов'якель). Деякі дослідники доводять необхідність пропедевтичної підготовки і профвідбору адекватних професії психолога осіб (Ю. Гільбух, Г. Костюк, В. Сметаняк, Н. Сургунд), інші акцентують увагу на змісті та методиці викладання психології (С. Заїка, О. Климишин, Н. Коломінський, В. Панок, В. Рибалка, Л. Романкова, В. Семиченко Т. Яценко). Низка наукових праць присвячена вивченню динаміки аксіопсихологічних і особистісно професійних чинників самоздійснення та самореалізації майбутніх психологів (М. Белей, Г. Берулава, Т. Кадикова, З. Карпенко [2; 3], Г. Радчук [8], Т. Тітова, Т. Флоренська та ін.). Уважаємо, що саме цей шлях є найефектив-

нішим у професійному становленні молодого спеціаліста та потребує докладного експериментального підтвердження. Аналіз проведеного нами дослідження щодо знаходження чинників і тенденцій аксіогенезу студентів-психологів на етапі первинної професіоналізації і є *метою статті*.

Емпіричне дослідження побудоване на основі так званого доекспериментального плану за Кемпбеллом [1, 117], що складається з п'яти серій констатувальних (діагностичних) зрізів за умов відсутності контролю змінних.

Залежною змінною в емпіричному дослідженні були різні структурно-функціональні показники аксіогенезу особистості майбутніх психологів, відстежувані за роками навчання. Імплицитною незалежною змінною, інтенсивність якої виявляв експеримент, став природний процес професійної освіти як детермінуючий чинник аксіогенезу студентів – психологів.

Цей план, на думку Мак-Гіган, є квазіекспериментальним, тому що він дає змогу порівняти нееквівалентні групи (у нас – студентів із різним рівнем професійної підготовки) з тестуванням після впливу (засвоєння курсової програми профосвіти) [1, 64].

Дослідження проводилося на базі Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника. У ньому брали участь 327 респондентів – студенти 1 – 5 курсів спеціальності “Психологія”: першого курсу – 63 особи, другого – 65, третього – 68, четвертого – 66 і п'ятого курсу – 65 осіб. Дослідження мало анонімний і добровільний характер.

Аналіз отриманих у процесі діагностики даних був зумовлений теоретичним припущенням, згідно з яким розвиток ціннісно-сислової сфери особистості здійснюється через розвиток її суб'єктності як потенційної здатності до самовияву і саморозвитку. Така теоретико-методологічна позиція була визначальною при виборі базових методик дослідження, якими стали тест смисложитєвих орієнтацій (СЖО) Д. Леонтєва та методика вивчення особистісних цінностей і суб'єктних властивостей З. Карпенко. Досягнення конкретним індивідом вищих рівнів суб'єктності діагностується за такими двома критеріями: перший – наявність у структурі особистості цінностей і здатностей інтерсуб'єктного (добро – “мушу”), метасуб'єктного (краса – “буду”) і абсолютносуб'єктного (благо –

“приймаю”) рівнів; другий – високий рівень розвитку смислоттєвих орієнтацій, представлений відповідними кількісними показниками субшкाल опитувальника СЖО (див. далі). Емпіричне збігання високих показників за обома методиками вказуватиме на позитивну аксіопсихологічну динаміку професійно-особистісного становлення майбутніх психологів.

Застосування діагностичної методики З. Карпенко дало змогу оцінити рівень представленості особистісних цінностей у структурі індивідуальної свідомості респондентів, вираженість суб’єктних властивостей і тісноту зв’язку між ними.

Як видно з даних таблиці 1, особистісна цінність відносно-суб’єктного (організмічного) рівня “здоров’я” утримує першу позицію з першого до п’ятого курсу.

Таблиця 1

Середньостатистичні та ранговані показники вибору особистісних цінностей студентами різних курсів за методикою З. Карпенко (n = 327)

Цінності	I			II			III			IV			V		
	М	δ	R	М	δ	R	М	δ	R	М	δ	R	М	δ	R
Здоров’я	1,92	1,94	1	1,88	1,91	1	1,57	1,75	1	1,7	1,82	1	1,83	1,83	1
Істина	5,65	3,33	6	5,68	3,32	6(7)	5,57	3,3	6	5,56	3,29	6	5,75	3,23	6
Справедливість	3,5	2,62	3	3,43	2,58	3(4)	3,16	2,49	2	4,17	2,85	5	4,25	2,78	4
Користь	5,84	3,39	7	5,68	3,32	6(7)	5,9	3,4	7	6,39	3,53	7	6,41	3,42	7
Доброта	3,98	2,79	5	3,43	2,58	3(4)	3,61	2,66	4	3,68	2,68	3	3,16	2,4	3
Прагнення до досконалості	3,78	2,73	4	4,6	2,99	5	4,69	3,03	5	4,12	2,84	4	4,5	2,86	5
Гармонія з собою і світом	3,3	2,55	2	3,29	2,53	2	3,47	2,6	3	2,51	2,21	2	2,08	1,95	2

Примітка: М – середнє значення; δ – стандартне відхилення; R – ранг.

Друга позиція належить цінності абсолютносуб'єктного рівня – “гармонія з собою і світом”, за винятком третього курсу, де її місце посідає справедливість – цінність моносуб'єктного рівня. Останнє місце у цьому ряду займає користь як найнепопулярніша цінність упродовж усього навчання у ВНЗ. Те саме можна сказати про прагнення до істини (6-е місце за всіма роками навчання). Обидві цінності належать до моносуб'єктного рівня. Щодо інших цінностей, то їх значущість від курсу до курсу змінюється, особливо це стосується ставлення до справедливості. Менші флуктуації значущості зафіксовано щодо цінності метасуб'єктного рівня – прагнення до досконалості. Вона займає загалом невисокі (4 – 5) місця, що засвідчує слабкий ступінь вираженості перфекціоністських настанов. Цінність інтерсуб'єктного рівня – доброта – з кожним роком навчання у виші набуває все більшої суб'єктивної значущості: з першого до третього курсу підвищується її рангове місце (з 5 до 3), а далі відбувається стабілізація цієї цінності в ієрархічному ладі ціннісно-сислової свідомості. Вважаємо, що ця тенденція засвідчує становлення гуманістичної за змістом професійно-особистісної спрямованості особистості майбутніх психологів.

У таблиці 2 представлено усереднені результати рангування суб'єктних властивостей, що дає підстави для виокремлення тенденцій їхнього розвитку. Першу та другу позицію в рангованому ряді властивостей у таблиці стабільно займає передчуття – суб'єктна здатність організмичного рівня, поступаючись значущістю смисложиттєвим рішенням “буду” лиш наприкінці навчання.

Натомість значущість стратегічних життєвих рішень (“буду”) зростає до кінця навчання у ВНЗ (з третього рангового місця на перше). Друге за значущістю місце займає абсолютносуб'єктна (універсальна, філософська) настанова на безумовне прийняття світу, себе, що підтверджує раніше зроблений висновок про прогресивний напрям первинної професіоналізації студентів-психологів.

Наступним кроком обробки отриманих результатів, з метою експериментального виявлення динаміки ціннісно-сислової сфери майбутніх психологів, є встановлення значущості зазначених змін через застосування коефіцієнта

кореляції Спірмена для взаємного порівняння досліджуваних підгруп сукупної вибірки.

Таблиця 2
Середньостатистичні та ранговані показники вибору суб'єктних властивостей студентами різних курсів за методикою З. Карпенко (n = 327)

Суб'єктні властивості	I			II			III			IV			V		
	M	δ		M	δ	R	M	δ	R	M	δ	R	M	δ	R
Передчуття	2,65	2,28	1	2,46	2,18	1	2,81	2,34	2	2,78	2,33	1	3,17	2,4	4
Обов'язок ("треба")	3,15	2,49	4	3,49	2,6	5	2,79	2,38	1	3,32	2,54	5	3,58	2,55	5
Совість ("мушу")	2,87	2,37	2	3,03	2,42	3	2,95	2,4	4	3,05	2,44	4	3	2,34	3
Рішення ("буду")	3,08	2,46	3	2,83	2,34	2	2,9	2,38	3	2,9	2,38	2	2,42	2,1	1
Сенс ("приймаю")	3,25	2,52	5	3,2	2,49	4	3,55	2,63	5	2,95	2,4	3	2,83	2,27	2

Обчислювався коефіцієнт кореляції між ієрархізованими особистісними цінностями та суб'єктними властивостями. Процедура засвідчила взаємну змістову та формальну їхню узгодженість у структурі аксіопсихіки майбутніх психологів. Так, коефіцієнт кореляції Спірмена (r_s) для I курсу становив від 0,66 до 0,94, для II курсу – від 0,62 до 0,9, для III курсу – від 0,45 до 0,94, для IV курсу – від 0,66 до 0,93 і для V курсу – від 0,65 до 0,91. Ці показники мають статистичну значущість на рівні 0,01.

Отже, професійна освіта загалом сприяє просоціальним структурно-динамічним перетворенням особистості, перебудові ціннісно-сміслової спрямованості діяльності та поведінки майбутніх психологів відповідно до вимог професії. Більшої значущості у процесі навчання для них набувають цінності, що відображають розвиток моральної свідомості, професійної етики.

Професійна освіта сприяє реструктуруванню ціннісної свідомості й актуалізації еволюційно більш високих цінностей.

Дослідження смисложиттєвих орієнтацій за тестом Д. Леонтєва [4] дало змогу оцінити рівень осмисленості життя студентами-психологами на різних курсах навчання (див. табл. 3 і 4).

Як бачимо з таблиці 3, у процесі навчання спостерігається тенденція до підвищення показників цільової орієнтації студентів-психологів на майбутнє, їх намагання розширити часову перспективу (з 29,82 на I-му курсі до 33,57 на IV-му) із зниженням показника у випускників (29,08 бала). Імовірно, таке зниження показників цільової орієнтації у п'ятикурсників є очікуваним унаслідок завершення циклу професійної підготовки й дезорієнтованості частини випускників щодо свого майбутнього.

Таблиця 3

Середньостатистичні показники тесту СЖО студентів-психологів ($n = 327$) у балах

Шкали	M	δ	M_{E1}	M_{E2}	M_{E3}	M_{E4}	M_{E5}
Цілі	31,11	7,86	29,82	31,72	30,92	33,57	29,08
Процес	30,58	7,80	29,82	30,37	30,43	31,71	30,80
Результат	24,63	7,00	23,65	24,45	24,58	26,73	23,52
ЛК-Я	26,33	7,23	25,82	27,27	26,36	26,92	24,96
ЛК-життя	30,28	7,76	28,75	29,48	31,04	32,09	30,36
ОЖ	102,68	18,91	96,45	97,86	101,60	107,61	100,13

*Примітка: M – середнє значення; δ – стандартне відхилення;
 $M_{E1}, M_{E2}, \dots, M_{E5}$ – експериментальні групи.*

Набуття психологічних знань допомагає студентам сприймати власний життєвий процес як цікавий, емоційно насичений, сповнений смислом, що сприяє зменшенню невдоволеності своїм життям, на що вказують дані за субшкалою “Процес життя або інтерес і емоційна насиченість життя”, середньостатистичний показник з такими позитивними тенденціями у процесі навчання з I-го по IV-й курс збільшується з 29,82 до 31,71 бала. Більшість студентів-психологів під час

навчання самореалізуються й оцінюють власне життя як продуктивне, що свідчить про задоволеність професійним вибором.

Позитивна аксіопсихологічна динаміка особистості майбутніх психологів у процесі навчання також підтверджується підвищенням показників “локусу контролю – Я” та “локусу контролю – життя” (за відповідними субшкалами) з 25,82 до 27,27 бала (стрибок на межі I-го та II-го курсів) і з 28,75 до 32,09 бала (плавна еволюція з I-го до IV-го курсу), вказуючи на реалізацію свободи вибору, контроль за власним життям, спроможність незалежно приймати рішення і втілювати намічені плани. Отже, спостерігається різна траєкторія смисложиттєвих орієнтацій щодо “локусу контролю – Я” і “локусу контролю – життя”: якщо перша, після ривка на другому курсі, дещо знижується і стабілізується на III-му – IV-му курсах і спадає на V-му, то друга – поступово зростає від курсу до курсу, знижуючись, як загалом і усі показники СЖО, на V-му курсі.

Загальні показники осмисленості життя (ОЖ) за роки навчання суттєво зростають – від 96,45 до 107,61 бала з I-го до IV-го курсу.

У таблиці 5 відображено результати методики СЖО у процентному варіанті, що дало змогу простежити кількісну представленість високих і низьких показників за шкалами.

Таблиця 4
Середньостатистичні показники тесту СЖО студентів-психологів (n = 327) у відсотках

Шкали	M	δ	M _{E1}	M _{E2}	M _{E3}	M _{E4}	M _{E5}
Цілі	31,11	7,86	71	75,51	73,62	79,93	69,24
Процес	30,58	7,80	71	72,31	72,45	75,5	73,33
Результат	24,63	7,00	67,57	69,86	70,23	76,37	67,2
ЛК-Я	26,33	7,23	73,77	77,91	75,31	76,91	71,31
ЛК-життя	30,28	7,76	68,45	70,19	73,9	76,4	72,29
ОЖ	102,68	18,91	68,89	69,9	72,57	76,86	71,52

Примітка: M – середнє значення; δ – стандартне відхилення; M_{E1}, M_{E2}... M_{E5} – експериментальні групи.

Дисперсію шкальних показників у балах ми розподілили на високий, середній, низький рівні, враховуючи емпірично розраховані максимум і мінімум. Отже, для субшкал “Цілі в житті”, “Процес життя або інтерес і емоційна насиченість життя”, “Локус контролю чи керованість життя” високі показники балів становлять – 36 – 42, середні – 21 – 35, низькі – 18 і менше; для субшкал “Результативність життя або задоволеність само-реалізацією”, “Локус контролю – Я” високі показники становлять – 30 – 35, середні – 15 – 29, низькі – 14 і менше балів.

Це дало змогу обчислити і подати у відсотках кількість студентів-психологів із високими та низькими показниками СЖО. Продуктивність такої процедури підтверджує динаміка представлена у таблиці 5, згідно з якою кількість студентів-психологів із низькими показниками СЖО зменшується від курсу до курсу навчання, причому стрімко збільшується їх кількість із високими показниками. Ми вбачаємо у цьому позитивну ціннісно-смыслову динаміку особистості як наслідок впливу професійних знань на інтенційні, суб’єктивні аспекти психіки.

Виявлена динаміка аксіопсихологічних показників особистісно-професійного становлення студентів-психологів при застосуванні t-критерію Стьюдента успішно пройшла перевірку на значущість змін. Так, значення цього критерію для досліджуваної вибірки становить:

- ОЖ (II і I курси): $t = 2,57 > t_{кр} = 1,990$ ($\alpha = 0,05$) для $n = 87$;
- ОЖ (III і II курси): $t = 2,56 > t_{кр} = 1,992$ ($\alpha = 0,05$) для $n = 76$;
- ОЖ (IV і III курси): $t = 2,23 > t_{кр} = 1,990$ ($\alpha = 0,05$) для $n = 81$;
- ОЖ (V і IV курси): $t = 2,58 > t_{кр} = 1,997$ ($\alpha = 0,05$) для $n = 65$;
- ОЖ (V і I курси): $t = 2,44 > t_{кр} = 1,992$ ($\alpha = 0,05$) для $n = 75$.

Отже, відзначаючи значущість відмінностей показників за шкалою осмысленості життя та враховуючи показники середньостатистичних та відсоткових значень за усіма шкалами, можна констатувати позитивну професійно-зорієнтовану динаміку аксіопсихіки майбутніх психологів, що виражається у дедалі більшому змістовому насиченні фактора осмысленості життя.

Таблиця 5

Відсоткові значення показників СЖО студентів-психологів

Шкали	I курс		II курс		III курс		IV курс		V курс	
	%↑	%↓	%↑	%↓	%↑	%↓	%↑	%↓	%↑	%↓
Цілі	25	11,54	37,84	2,7	29,27	4,88	38,09	0	16	8
Процес	13,46	1,9	16,22	2,7	21,95	9,76	33,33	0	20	0
Результат	13,46	7,7	13,5	2,7	17,07	4,88	28,57	0	4	0
ЛК-Я	28,8	0	35,13	2,7	26,83	0	26,19	0	20	0
ЛК-життя	13,46	7,7	13,5	2,7	34,15	4,88	26,19	0	20	0
ОЖ	13,46	3,85	21,62	2,7	21,95	9,76	30,95	0	24	0

Примітка: %↑ – кількість студентів з високими показниками (у відсотках); %↓ – кількість студентів з низькими показниками (у відсотках).

Результати психолого-педагогічного моніторингу дають змогу зробити **висновок**, що професійна підготовка у ВНЗ студентів-психологів сприяє певному структурно-динамічному перетворенню ціннісно-сміслової свідомості особистості, зумовлюючи поступальний перехід на вищі рівні аксіогенезу. Характер таких змін продиктований загальним позитивним впливом науково-психологічних знань на професійно-особистісне становлення майбутніх психологів, однак діагностована динаміка внутрішньоособистісних трансформацій суперечлива й не відзначається чітким лінійним вектором.

Професійна освіта спрямовує і структурно гармонізує аксіогенез студентів-психологів, що виражається у прогресивному збільшенні чисельності студентів із визначеними цілями життя, позитивним ставленням до нього як процесу самоздійснення, самореалізації, вмінням і бажанням самостійно здійснювати

життєвий вибір, втілювати намічені плани і “нести” за них відповідальність тощо. Водночас існує низка позаосвітніх чинників, не пов’язаних зі змістом навчальних предметів, що гальмують або викривляють траєкторію аксіогенезу майбутніх психологів.

Виявлена професійно-особистісна динаміка ціннісно-сміслової свідомості студентів-психологів не дає підстав для надійного прогнозу ефективності їхньої професійної діяльності у майбутньому внаслідок наближення ціннісно-сміслової спрямованості діяльності і поведінки до вимог професії. Визріла потреба у конструюванні адекватного сучасним гуманітарним викликам освітнього (й позанавчального) середовища, яке було б не тільки джерелом вузької (хоч і якісної) спеціалізації, а й чинником духовного (ціннісно-сміслового) зростання особистості майбутніх психологів, що стане *перспективою* подальших наукових розвідок.

Література

1. Дружинин В.Н. Экспериментальная психология : учебное пособие / В.Н. Дружинин. – СПб. : Изд-во “Питер”, 2000. – 320 с.
2. Карпенко З.С. Аксіологічна психологія особистості : [монографія] / З.С. Карпенко. – Івано-Франківськ : “Лілея НВ”, 2009. – 512 с.
3. Карпенко З.С. Професійний аксіогенез особистості : проблеми, завдання, досвід, перспективи / З.С. Карпенко // Актуальні проблеми практичної психології : [збірник наукових праць]. – Херсон : ПП Вишемирський В.С., 2006. – С. 100 – 102.
4. Леонтьев Д.А. Тест смысложизненных ориентаций / Д.А. Леонтьев. – М. : Смысл, 1992. – 16 с.
5. Мицько В.М. Деякі тенденції професійного аксіогенезу майбутніх психологів (на матеріалі експериментального дослідження) / В.М. Мицько // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. – Серія № 12. Психологічні науки : [зб. наукових праць]. – К. : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2006. – № 12 (36). – С. 271 – 278.
6. Мицько В.М. Психологічні особливості аксіогенезу майбутніх психологів : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 “Педагогічна та вікова психологія” / В.М. Мицько. – Івано-Франківськ, 2007. – 20 с.
7. Наследов А.Д. Математические методы психологического исследования. Анализ и интерпретация данных : учебное пособие / А.Д. Наследов. – СПб. : Речь, 2004. – 392 с.

8. Радчук Г.К. Психологія аксіогенезу особистості у контексті вищої професійної освіти : автореф. дис. ... доктора психол. наук : 19.00.07 "Педагогічна та вікова психологія" / Г.К. Радчук. – К., 2011. – 44 с.

Мыцько Владимир. Аксиопсихологические особенности профессионального становления будущих психологов. В статье представлено результаты эмпирического исследования аксиопсихологических факторов личностно-профессионального становления будущих психологов. Подтверждено предположение о том, что профессиональная подготовка в вузе обуславливает полимотивационные структурно-динамические трансформации личности студента-психолога посредством актуализации его субъектных качеств и экстерииоризации сущностных духовных интенций в направлении становления ценностно-смысловой сферы, релевантной требованиям профессиональной деятельности.

Ключевые слова: аксиопсихика, профессиональный аксиогенез, ценностно-смысловая сфера, личностно-профессиональное становление, профессиональная подготовка, субъектные свойства, смысложизненные ориентации.

Mytsko Volodymyr. Axiopsychological peculiarities of professional formation of future psychologists. This experimental research is devoted to the study of axiopsychological factors of personal professional formation of future psychologists. According to the diagnostic data, it has been proved that professional training at a higher educational institution stipulates polymotivational structural and dynamic transformation of the personality of a student-psychologist by the means of actualization of his/her subjective qualities and exteriorization of essential spiritual intentions towards formation of a value and sense sphere of a future psychologist, relevant to the demands of the professional career.

Key words: axiopsyché, professional axsiogenesis, value-sense sphere, personal and professional formation, professional training, subjective qualities, sense orientation life.